

VAN-E EGYSÉGES FORDÍTÁSI KOMPETENCIA?

IS THERE A UNITARY TRANSLATION COMPETENCE?

HELTAI PÁL¹

Absztrakt: A mai fordítástudományban jól ismert modellek a fordítói kompetenciát több komponensre, alkompetenciára bontják. Az alkompetenciák száma és fontossági sorrendje eltérő. Ez a tanulmány azt vizsgálja, hogy valóban több alkompetencia alkotja-e a fordítási kompetenciát, vagy ez utóbbi egyetlen, fordításspecifikus kompetenciából áll. A tanulmány arra is kitér, hogyan változtak a fordításhoz szükséges különböző készségek és ismeretek iránti igények az utóbbi években, és a kompetenciamodellek hogyan tükrözik a változásokat. Mivel a modellek elsősorban a szakfordításra vonatkoznak, a tanulmány arra a kérdésre is választ keres, hogy van-e olyan egységes fordítási kompetencia, amely mind a szakfordításra, mind az irodalmi fordításra érvényes.

Kulcsszavak: *fordítási kompetencia, fordítói kompetencia, kompetenciamodellek, szakfordítás, irodalmi fordítás*

Abstract: There are several translation competence models that have gained currency in Translation Studies. These models contain several sub-competences. The number and order of importance of the different subcompetences vary in the different models. This study raises the issue of multi-component vs unitary competence, examining whether translation competence consists of several subcompetences or a single translation-specific competence. It also looks at changes in the various skills and knowledges needed for translation and how these changes are reflected in the competence models. Since competence models are usually specialized translation oriented, the study addresses the question whether a unitary competence for specialized and literary translation exists.

Keywords: *translation competence, translator competence, competence models, specialized translation, literary translation*

BEVEZETÉS: FORDÍTÁSI KOMPETENCIA-MODELLEK

A fordítási kompetencia kérdésköre ma az egyik legjobban kutatott terület a fordítástudományban. Ez természetes, mivel azok közé a témák közé tartozik, amelyeknek gyakorlati jelentősége is van. A fordítóképzés során meg kell határozni, mit érdemes tanítani és mi tanulható. Ennek megfelelően az utóbbi években nálunk is több

¹ HELTAI PÁL
professor emeritus
2100 Gödöllő, Egyetem tér 5.
pal.heltai@gmail.com

olyan könyv jelent meg, amelyek részben vagy egészében a fordítási kompetenciával foglalkoznak (HORVÁTH 2015, KÓBOR – CSIKAI 2017, DRÓTH 2018).

A téma jelentőségét az is jelzi, hogy a nemzetközi szakirodalom igen gazdag a fordítási kompetenciáról szóló tanulmányokban², és egyes kompetenciamodellek széles körben ismertté váltak. A legismertebb modellek több összetevőre bontják a fordítási kompetenciát: a PACTE modellje (2003) szerint a fordítói kompetencia összetevői a *bilingvális kompetencia*, az *instrumentális kompetencia*, a *nyelven kívüli (extralingvisztikai) kompetencia*, a *fordításra vonatkozó ismeretek és a stratégiai kompetencia*, továbbá szerepet játszanak *pszichofiziológiai tényezők* is. Az EMT (2009) modellje szintén többkomponensű. Jól ismert továbbá Göpferich (2009) modellje, amely szintén több összetevőt foglal magába.

Az egyes komponensekben nincs teljes egyetértés, ami részben azt tükrözi, hogy a fordítási kompetencia meghatározása még mindig nem egyértelmű, másrészt azt, hogy a fordítás gyakorlata változik, és így a korábban megállapított komponensek fontossági sorrendje is változik: új alkompetenciák is megjelennek a modellekben. Ezt illusztrálja az 1. táblázat: ha a fent hivatkozott kiadványokban a *fordítási kompetencia* kollokációra rákeresünk, a következő jelzős szerkezeteket találjuk:

1. táblázat

A fordítási kompetencia összetevői Horváth (2015), Kóbor – Csikai (2017) és Dróth (2018) hivatkozott könyvében

Horváth (2015)	fordítói, fordítói szolgáltatások nyújtásának kompetenciája, információkeresési, interkulturális, lektori, műszaki-technikai, nyelvi, stratégiai, szolgáltató, szövegalkotási, tematikus
Kóbor és Csikai (2017)	anyanyelvi, célnyelvi, digitális, forrásnyelvi, háttérinformáció megszerzéséhez szükséges, információkeresési, instrumentális, interkulturális, interperszonális, kognitív, lektori, megfeleltetési, nyelvi, procedurális, pszichofiziológiai, stratégiai, szakfordítói, szakmai, szakmai-tematikus, szaknyelvi, szakterületi, számítógépes, szolgáltatásnyújtási, szövegértési, technikai, technológiai, tematikus, terminológiai
Dróth (2018)	extrakurrikuláris, fordítási, fordítói, információkereső, interkulturális, javaslattételi, jogi transzfer, lektori, műfajtranszfer, nyelvi, szakfordítói, szolgáltatói, technológiai

1. KÉRDÉSEK

A fordítási kompetenciával foglalkozó kutatások ritkán tárgyalják azt a kérdést, hogy milyen fordításra vonatkoznak a jól ismert modellek. Ugyanaz a modell vonatkozik-e a szakfordításra, a műfordításra és a fordítás egyéb fajtáira? Van-e egységes (mű- és szakfordítói) kompetencia? Hasonlóképpen ritkán térnek ki arra a kérdésre, hogy a fordítási kompetencia több komponensből áll-e, vagy redukálható-e egyetlen,

² Hasznos áttekintést nyújt a kompetenciamodellekről Lesznyák (2008, 31–51), az újabb fejleményekről Lesznyák (2020).

fordításspecifikus összetevőre. Bár az utóbbi kérdésről volt korábban vita, a fordítástudomány ma nagyjából adottnak veszi, hogy a fordítási kompetencia több összetevőből áll.

Ennek a rövid tanulmánynak nem lehet az a célja, hogy a fordítási kompetencia kutatásának összes vitatott kérdését megnyugtatóan tisztázza, vagy hogy a vonatkozó elméleteket és kutatásokat részletesen ismertesse. Ehelyett egyetlen, általános jellegű kérdést vizsgál meg, három alkérdésre bontva:

Van-e egységes fordítási kompetencia?

- a) Egységes-e a fordítási kompetencia abban az értelemben, hogy redukálható egyetlen, fordításspecifikus összetevőre?
- b) Változott-e a fordítási kompetencia, és ha igen, hogyan tükrözik a fordítással, a fordítókkal és a fordításoktatással szembeni igények változását a kompetenciamodellek változásai?
- c) Egységes-e a fordítási kompetencia abban az értelemben, hogy mind a szakfordításra, mind az irodalmi fordításra vonatkozik?

2. KOMPONENSEK VS. MINIMALISTA MEGHATÁROZÁS

A többkomponenses modellek abból indulnak ki, hogy a fordítás gyakorlatában a fordítónak különböző ismeretekre és készségekre van szüksége ahhoz, hogy különböző szövegtípusok fordításában és különböző fordítási helyzetekben sikeresen meg tudja oldani az adott fordítási feladatot, mégpedig úgy, hogy munkáját professzionális munkának ismerjék el. Ebből következik, hogy a fordítóképzés során a hallgatónak ezeket az ismereteket és készségeket kell elsajátítaniuk.

Pym (2003) bírálja a többkomponensű modelleket. Szerinte túl sok a komponens, és nem világos, mi az, ami csak a fordításhoz szükséges, más tevékenységhez nem. Nevetségesnek tartja, hogy mi mindent sorolnak fel egyes szerzők a fordítói kompetencia összetevőiként: önellenőrzési képesség, mindenre kiterjedő gondosság, szintetizálási képesség, gépelési sebesség, internetes csoportokban való részvétel, megfelelő hőmérsékletű dolgozószoba (itt ROBINSON 1997-re hivatkozik), stb. Pym szerint ezek nem kizárólag a fordítási kompetenciát jellemzik, és inkább előfeltételek lehetnek. Malmjær (2009) szintén kétségbe vonja a több komponenset tartalmazó modellek célszerűségét, és inkább azt akarja meghatározni, mi az, ami specifikusan fordítói kompetencia. Ez szerinte a transzfer kompetenciája.

Pym (2003) a fordítói kompetenciát egységes, egyetlen összetevőt tartalmazó kompetenciaként határozza meg. E szerint a „minimalista” meghatározás szerint a fordítói kompetencia az a képesség, amelynek segítségével a fordító egy adott forrásnyelvi szöveg alapján több lehetséges célnyelvi szöveget állít elő, és ezek közül gyorsan és indokolt magabiztossággal kiválasztja a legmegfelelőbbet.³

³ However, neither classroom activities, nor assessment instruments or psycholinguistic research design can be based on such a competence model as it simply does not suggest *what exactly* should be fostered, assessed or investigated. As Pym (2003) himself admits, the ability to generate TT versions and to select the most appropriate one is dependent on a large number of other skills, but we never learn what these skills are. (LESZNYÁK 2008: 47).

Úgy gondolom, hogy Pym meghatározásának központi eleme az, hogy a fordító képes *értékelni* a különböző lehetséges fordításokat. Bármennyire is elegáns azonban ez a „minimalista meghatározás”, és bármennyire is kíváncsú a fordítói kompetenciát egyetlen fordításpecifikus képességre redukálni, a meghatározás elméletileg sem kielégítő, és a gyakorlat szempontjából sem megyünk vele sokra. Ez a javaslat nem operacionalizálható: nyitva hagyja azt a kérdést, hogy mi teszi lehetővé, hogy a fordító képes legyen értékelni a lehetséges fordítási változatokat, és hogy képes legyen gyorsan és magabiztosan kiválasztani a legjobb célnyelvi változatot. Nem világos az sem, hogyan lehet ezt a képességet elsajátítani (vö. LESZNYÁK 2008³). Ez a meghatározás tehát a fordítóképzésben nem használható. Ráadásul az sem világos, hogy minden fordításra alkalmazható-e: a műfordításra nem jellemző, hogy a fordító gyorsan és magabiztosan választja ki a legjobb megoldást.

Ha tehát a gyakorlat oldaláról közelítünk a kérdéshez, akkor félre kell tennünk, hogy elméletileg hogyan határozzuk meg a fordítási kompetenciát: a gyakorlat igényei alapján azonosítanunk kell mindazokat az ismereteket és készségeket, amelyek alapján a képzett fordító a több lehetséges fordítás közül ki tudja választani az éppen megfelelőt, és amelyek a képzett fordítót megkülönböztetik a képzetlentől, vagy egy gépfordító-szoftvertől. Nem feltétlenül szükséges, hogy csak olyan ismereteket és készségeket soroljunk ide, amelyek elméletileg „tiszták”, azaz valóban specifikusan, csak és kizárólag a fordításhoz szükségesek. A gyakorlat és a képzés tehát a több komponensből álló modellek felé mutat.

Itt természetesen nem arról van szó, hogy a gyakorló fordítók elmélettelenségével közelítjük meg a kérdést, hanem arról, hogy a fordítás fogalmát többféleképpen értelmezhetjük, és ennek megfelelően a fordítási kompetenciát szűkebben és tágabban is meghatározhatjuk. A fordítás egyrészt kognitív folyamat, másrészt viszont gyakorlati, társadalmi tevékenység is, ahogy arra már Holz-Mänttári (1984) is rámutatott. Ha csak a kognitív folyamatot vesszük figyelembe, leszűkíthetjük a kompetencia fogalmát a stratégiai kompetenciára (a PACTE-modell központi elemére), vagy a transzferre (MALMJEER 2009), vagy az értékelés képességére (PYM 2003). Ez utóbbit a relevanciaelmélet alapján (GUTT 1991) úgy fogalmazhatjuk át, hogy a fordító – figyelembe véve a másodlagos közönség kognitív környezetét – képes több fordítási lehetőség közül kiválasztani azt a megoldást, amely az adott helyzetben a legnagyobb kontextuális hatással jár a legkisebb feldolgozási költség mellett.

A tisztán kognitív kompetenciának gyakorlati körülmények között kell működnie⁴, tehát a professzionális fordító kompetenciája, illetve szakértelme egy sor gyakorlati készséget feltételez. Ha a fordítás és fordításoktatás gyakorlati szempontjait is figyelembe vesszük, akkor a fordítási kompetenciát tágabban kell értelmeznünk. Ezt a felismerést tükrözi a *fordítási és fordítói kompetencia* megkülönböztetése (KIRALY 2000). Alves – Goncalves (2007) a relevanciaelméletből (SPERBER – WILSON 1986) kiindulva általános, illetve specifikus fordítói kompetenciát különböztetnek meg. A specifikus fordítási kompetencia relevanciaorientált, és azokra a tudatos,

⁴ Így akár az is hozzátartozik, hogy milyen mennyiségű bor fogyasztása optimális a fordítói kompetencia optimális működéséhez (HELTAI 2002b).

metakognitív folyamatokra utal, amelyek az interpretív hasonlóság maximalizálását lehetővé teszik. Ez a fogalom tehát a fordítást kognitív folyamatnak tekinti, elvonatkoztatva a gyakorlat igényeitől. Az általános fordítási kompetencia felöleli mindazokat az ismereteket, képességeket és stratégiákat, amelyek lehetővé teszik a fordítási feladat megoldását. A *specifikus fordítási kompetenciát* a *fordítási kompetenciának*, az *általános fordítási kompetenciát* a *fordítói kompetenciának* feleltethetjük meg. Ebben a tanulmányban az előbbi *szűkebb értelemben vett fordítási kompetenciának*, az utóbbit *tágabb értelemben vett fordítási kompetenciának* nevezzük.

A fentiek alapján azt válaszolhatjuk a tanulmány első kérdésére, hogy mind a két megközelítés igaz: ha a fordításra mint kognitív tevékenységre gondolunk, akkor lehetséges a minimalista megközelítés, a szűkebb értelemben vett fordítási kompetencia egyetlen egységes kompetenciára redukálása, amely csak a fordításra jellemző, ha viszont a fordításra mint gyakorlati tevékenységre, és a fordítóképzés igényeire gondolunk, akkor elengedhetetlen a tágabb meghatározás, a fordítói gyakorlatban szükséges különböző készségek és ismeretek azonosítása.

3. A FORDÍTÓI KOMPETENCIATÉRKÉP DINAMIKUS MEGÚJULÁSA

Az utóbbi két évtizedben, főleg a technikai fejlődés hatására változtak a különböző kompetenciák, készségek és ismeretek iránti elvárások és az egyes komponensek egymáshoz viszonyított fontossága. A fordítói memóriák megjelenésével és a gépi fordítás fejlődésével a fordítói munka gyökeresen átalakult: szöveg fordítása helyett a fordítók kollázsfordítást végeznek (MOSSOP 2006), lektorálnak és utószerkesztenek. Ezeket a változásokat tükrözik a kompetenciamodellek változásai is: míg a PACTE modellje a stratégiai kompetenciát állította a középpontba, tehát lényegében a szűkebb értelemben vett fordítási kompetenciát, a kognitív folyamatot tekintette elsődlegesnek (bár figyelembe vette a fordítói gyakorlathoz szükséges ismereteket és készségeket is, különösen a *fordításra vonatkozó ismeretek* komponensben), az EMT modelljének központjában a fordításszolgáltatási kompetencia áll, ami azt jelzi, hogy előtérbe kerültek a gyakorlati készségek.

Hogy mit jelent a fordításszolgáltatási kompetencia, azt nagyon jól le lehetett mérni a Károli Gáspár Református Egyetemen 2017. február 1-jén megrendezett szakmai nap előadásain és az előadásokat tartalmazó kötetben (DRÓTH 2018). A fordítóirodák képviselőjében K. Papp Éva *Ipar és kézművesség*⁵ című előadásában elmondta, hogy a fordítás a gyártási folyamat része, nagy mennyiségben kell fordítani, rövid határidőkkel, kötelező a korábban lefordított anyagok használata, a minőség szoftverrel történő ellenőrzése. A fordítóképzéstől azt várják, hogy az új fordítók készség szinten tudják kezelni a fordítástechnológiát, ismerjék a szoftvereket, kiváló helyesírással és gépirástudással rendelkezzenek, a határidő fogalmával tisztában legyenek, és megfelelő kommunikációs készséggel rendelkezzenek: tartsák a kapcsolatot a megbízóval, és vegyék figyelembe a visszajelzést. A transzfer- és stratégiai

⁵ A kötetben ez *Milyen fordítókra van szükség az iparszerű fordításhoz, illetve a reklám-szövegek és marketing-anyagok kreatív adaptációjához?* címmel jelent meg.

kompetenciát nem említette. Mintha megfordult volna a helyzet: míg Pym a szűkebb értelemben vett fordítási kompetencia mellett az egyéb összetevőket előfeltételnek tartja, addig a gyakorlat a szűkebb értelemben vett fordítási kompetenciát tartja előfeltételnek.

A fent leírtak alapján azt mondhatjuk, hogy megváltozott az egyes komponensek fontossági sorrendje, és az egyes komponenseken belül is változások történtek. Az instrumentális kompetencián belül egyrészt olyan összetevők kerültek előtérbe, amelyek korábban nem léteztek (CAT-eszközök használatának képessége, szoftverismeret), vagy minimális volt a jelentőségük, másrészt az instrumentális kompetencia súlya nőtt meg a fordítási kompetencián belül. A PACTE-modellben szereplő, *fordításra vonatkozó ismeretek* (folyamatok megértése, eljárások és előírások betartása, kapcsolattartás fontossága, a munka szervezése, határidők) jelentősége szintén nőtt, míg a bilingvális kompetencián belül a célnyelvi helyesírási kompetencia vált fontossá, tekintve, hogy a fordításokat nem lektoráltatják, tehát a fordító által leadott szöveg a végleges változat (K. PAP 2018).

Gál-Berey – Gényi (2018) szintén azokat a kevésbé mérhető, ám szintén tanítható kompetenciákat hangsúlyozza, amelyek a gyakorlati munka során szükségesek, és a fordításhoz kapcsolódó üzleti tevékenységhez, valamint a mindennapi ügyvitelhez elengedhetetlenek. Ezek teszik működővé, hasznosíthatóvá a szűkebb értelemben vett kompetenciák révén kialakult tudást és tudatosságot. A fordító kommunikációs készségei, rendelkezésre állása, rugalmassága, kreativitása, bátorsága, de a munkához való kedve is ebbe a körbe tartozik. Wagner (2018) ugyanezeket a kompetenciákat állítja középpontba – fordítástechnológia, tájékozódás a szakmáról, tudás az iparágról, vállalkozási ismeretek, kommunikáció, etikus munkavégzés, de hozzáteszi a szakterületi és szaknyelvi, a fordítástechnikai és az anyanyelvi ismereteket és készségeket is.

Itt röviden kitérünk K. Papnak a fordítóképzést érintő kritikai megjegyzéseire is. Ezek szerint a fordítóképzésből kikerülő fordítók sokszor nem rendelkeznek azokkal az általa felsorolt készségekkel, amelyek az iparszerű fordításszolgáltatáshoz szükségesek. Ez lehet, hogy így van, de a fordítói oklevél természetesen nem jelenti azt, hogy a tulajdonosa kész, gyakorlott fordító. Ericson et al. (1993) szerint a zenészeknél a magas szintű ('szakértői') kompetencia megszerzéséhez nyolc-tízezer óra tudatos gyakorlás ('deliberate practice') szükséges. Mivel a hivatásos fordítás is szakértői kompetenciát igényel, a gyakorlás mértéke itt sem lehet sokkal kevesebb. Nyilvánvaló, hogy a gyakorlás jelentős részét a kezdő fordítónak a munkahelyén, munka közben kell elvégeznie ('on the job training'). A képzőintézmények programjában szerepel a CAT-eszközök, a fordítói memória használata, a helyesírás fontosságára is felhívják a figyelmet, de minden nem férhet bele a tantervbe, hiszen a hallgatóknak a (gyakorlat által előfeltételként kezelt) specifikus fordítói kompetenciát is el kell sajátítaniuk valahol.

Ha elméleti szempontból nézzük, a CAT-eszközökkel végzett kollázsfordítás során a legfontosabb kompetencia helyére Pym kompetenciameghatározásának a központi eleme lép, azaz az értékelés képessége: annak a gyors felmérése, hogy az adott körülmények között milyen fordításra van szükség. A fordítónak a fordítás során rövid idő alatt el kell döntenie, hogy a fordítás tervezett felhasználását és a felhasználó, a kliens

igényeit és ismereteit, illetve a fordítási utasítást figyelembe véve, elfogadja-e a fordítási memória által felkínált megoldást.⁶ A lektornak, illetve az utószerkesztőnek pedig rövid idő alatt el kell döntenie, mit és mennyit javítson, figyelembe véve a fordítás tervezett felhasználását és a felhasználó, illetve a kliens igényeit és ismereteit. A fordítónak, lektornak, utószerkesztőnek tehát ugyanúgy, mint ahogy minden más kommunikátornak, állandó költség/haszonelemzést kell végeznie: el kell döntenie, gazdaságos-e beavatkozni, elég-e, ha a fordítás használható, vagy kiváló minőségű fordításra van szükség. Mindegyiküknek tisztában kell lennie a fordítás minőségi szintjeivel, az adott helyzetben érvényes minőségi elvárásokkal, a minőség és a használhatóság fogalmaival (vö. HELTAI 1999, 2009). Ha az értékelési képességhez szükséges alkompetenciákat nézzük, akkor kiderül, hogy gyakorlatilag mindaz szükséges hozzá, amit a PACTE-modell leír: bilineális kompetencia, extralingvisztikai kompetencia, instrumentális kompetencia, fordításra vonatkozó ismeretek és stratégiai kompetencia.

4. LEHET-E EGYSÉGES FORDÍTÓI KOMPETENCIÁRÓL BESZÉLNI?

Érdekes módon miközben a fordítástudomány meglehetősen irodalomcentrikus (HELTAI 2018), a fordítási kompetencia kutatása kifejezetten szakfordítás-centrikus. Az EMT modellje azt a benyomást kelti, mintha megalkotói szeme előtt a mai számítógéppel támogatott, fordítói-memóriás, fordítói-projektes, csoportfordításos, gépi fordítás-utószerkesztéses szakfordítás lebegett volna, amelyben a fordító szolgáltatást végez. Vajon érvényesek-e az általános kompetenciamodellek a nem kizárólag tartalomközpontú szövegek fordítására?

A bevezetőben említett tanulmánykötetek közül kettő (KÓBOR – CSIKAI 2017, DRÓTH 2018) említi a szakfordítási, illetve szaknyelvi kompetenciát; a műfordítói kompetenciát egyik sem. Ugyanakkor Kappanyos (2013, 2016) műfordításról szóló művében csak a műfordítói kompetencia kérdéseit járja körül. Két különböző kompetenciáról van-e szó tehát, vagy egy kompetencia két változatáról? Van-e olyan egységes fordítási kompetencia, amely a fordítás minden fajtájára érvényes? Ugyanazt az alapvető fordítási kompetenciát igényli-e a szakszövegfordítás, a műfordítás (és ezen belül a versfordítás, drámafordítás és prózafordítás), az audiovizuális fordítás, a reklámfordítás, a sajtófordítás, a transzkreáció⁷ és a tolmácsolás különböző fajtái, csak más az összetevők fontossági sorrendje (és az összetevőhöz tartozó készségek és ismeretek jellege és mennyisége), vagy a fordítás különböző fajtái alapvetően más fordítási kompetenciát igényelnek?

⁶ Az értékelési képesség és a gyakorlati készségek kapcsolatának hangsúlyozása már jóval korábban megjelenik Dróth (2001) kompetenciamodelljében: több összetevőben is szerepel a fordítási utasítás figyelembe vétele, például a célnyelvi szöveg értékelése a forrásnyelvi szöveg és a fordítási utasítás alapján.

⁷ „A transzkreációt is sokan sokféle módon határozzák meg. Egyesek szerint a transzkreáció kreatív fordítás, mások szerint marketingalapú fordítás vagy interkulturális adaptáció. [...] a marketing célú fordítás nem a forrásnyelvi szöveg szóról szóra történő fordítását igényli, hanem a kereskedelmi szempontból megcélózni kívánt célnyelvi közönség egy adott piaci szegmense számára történő kulturális adaptációt.” (KOVÁCS 2018)

Ebben a részben nincs helyünk a fordítás összes fajtáját a fordítási kompetencia szempontjából értékelni, ezért csak az irodalmi és a szakmai szövegekhez szükséges fordítási kompetencia kérdésével foglalkozunk. Ezt indokolja, hogy leggyakrabban ezt a kettőt szokták szembeállítani egymással, és általában úgy tekintik, hogy élesen elválnak egymástól. A szakfordítást Schleiermacher (1963) nem tartja igazán fordításnak ('das bloße Dolmetschen'); Reiss (1986) különbséget tesz a forma- és tartalomközpontú szövegek fordítása között, míg Gutt (1991) relevanciaelméleti megközelítése szerint az ún. szolgáltató fordítások (ide tartozik a szakszövegfordítások nagy része is) nem tekinthetők fordításnak.

A szakfordítás és a műfordítás közötti különbségek feltérképezéséhez jó kiindulópont lehet Marcus (1977, idézi HELTAI 2008) tanulmánya a tudományos és a költői kommunikáció különbségeiről. A szerző 52 oppozíciót állapít meg a tudományos és a poétikai kommunikáció között (ezek szerint a kommunikáció szélső formái). Itt a legfontosabbakat soroljuk fel. Marcus szerint a tudományos kommunikáció racionális, kifejtethető, világos, az összes nyelvi eszköznek konvencionális jellege van, előrelátható, fordítható, a kontextustól kevésbé függ, a fogalmi jelentések dominálnak. Ezzel szemben a poétikai kommunikáció emocionális, szavakkal nem kifejtethető, a nyelvet kreatívan használja, nem előrelátható, nem fordítható, kontextusérzékeny, és a nem fogalmi, konnotatív jelentések dominálnak.

A szakszövegek a tudományos kommunikációhoz állnak közel; Reiss (1986) szerint tartalomközpontúak, ezért a szakszövegfordításban a referenciális (denotatív) funkció dominál. Ennek megfelelően a fordító legfontosabb feladata az expliciten kódolt információk visszaadása, míg a konnotatív, nem kódolt, következtetési jelentések visszaadása nemigen játszik szerepet. A szakfordításra a konvencionális, sztereotíp kifejezések használata jellemző, kreativitásra csak korlátozottan van szükség és lehetőség. Mivel a forrás- és célnyelvi közönség kognitív környezete általában eléggé hasonló, a szakterület szempontjából majdnem azonos, nagymértékű (teljes ekvivalenciának érzékelt) hasonlóság is elérhető (HELTAI 2002, 2012).

Az irodalmi szövegek a poétikai kommunikációhoz állnak közelebb; Reiss szerint formaközpontú, expresszív szövegek. Az irodalmi fordításban ezért az esztétikai funkció megőrzése a legfontosabb. Kappanyos (2013) szerint a pontosságon (tartalmi hűségen) túl a fordításnak az *élményszerűséget* kell rekonstruálnia. A kódolt, denotatív, információközlő jelentések mellett vagy helyett fontossá válik az asszociatív jelentések, konnotációk, utalások, a pontosan meg nem határozott gyenge implikaturák széles skálájának visszaadása (BLAKEMORE 1992), a költői hatás reprodukálása, a stilisztikai és műfaji megfelelés. A megnyilatkozás csak stimulus, a következtetési jelentések, allúziók, az intertextualitás fontosak. A műfordítónak nyelvi-leg kreatívnak kell lennie, és műfajtól függően kerülnie kell a konvencionális, rutinszerű kifejezéseket. Mivel a forrás- és célnyelvi közönség kognitív környezete többnyire eltérő, csak optimális hasonlóság (részleges ekvivalencia) érhető el, tehát a fordíthatóság viszonylagos (HELTAI 2002, 2012).

Ezek jelentős különbségek, és a műfordítók, illetve a műfordítást kutatók a különbségeket még inkább hangsúlyozzák. Horváth (2018) szerint a műfordítás kultúra- és szövegvilág-értelmezés, individuális, szubjektív, művészi tevékenység, mely során a

fordító teremtő-alkotó módon használja médiumát, a célnyelvet. Ezért a fordítónak rendelkeznie kell irodalomtörténeti és -elméleti, poétikai, nyelvészeti, filológiai, textológiai, művészeti, filozófiai, kulturális stb. ismeretekkel, ismernie kell a fordítandó forrásszöveg nyelvezetét, nyelvi struktúráját, nyelvi sajátosságait, stílusának jellegzetességeit, a tágabb kontextust, az adott szerző életművét, a kor irodalmát, nyelvezetét, kultúráját. A műfordításban előforduló problémák – a beszélő nevek, intertextuális utalások, vendégszövegek, szójátékok, közmondások, rétegnyelvek, reáliák fordítása, az idegenítés és honosítás dichotómiája, az archaizmusok, neologizmusok nem játszanak szerepet a szakfordításban, ugyanakkor az irodalmi művekben előfordulhatnak szakkifejezések is.

Kappanyos (2013) szintén kiemeli, hogy a műfordításnak sok olyan problémával kell szembenéznie, amivel a szakfordításnak ('alkalmazott fordításnak') nem: a szakfordításnak aligha kell olyan kérdésekkel foglalkoznia, mint a tegezés-magázás különbsége, a megszólítások, vagy a beszélő nevek. Ugyanakkor nem húzna éles határt a műfordítás és az 'alkalmazott' fordítás közé, többek között azért, mert úgy látja, hogy a különböző irodalmi szövegek nem egyformák, és lehet, hogy „a próza-fordítás és az 'alkalmazott' fordítás (például szakfordítás) között nincs is lényeges érték- vagy kompetenciabeli különbség” (KAPPANYOS 2013: 35–6). A műfordító legfontosabb elvárt tulajdonságának a teljes, anyanyelvi szintű célnyelvi kompetenciát tekinti, amely nagyfokú nyelvi kreativitást is feltételez.

A különbségek felsorolása után nézzük meg azt is, hogy mi a közös a műfordításban és a szakfordításban, illetve az irodalmi és a szakszövegek fordításához szükséges kompetenciá(k)ban.

Mind az irodalmi, mind a szakfordítás egyik alapvető vonása az, hogy a fordításnak van egy tartalmi korlátja: a fordításnak hasonlónak kell lennie a forrásnyelvi szöveghez⁸. A hasonlóság szélső esete lehet a (teljes) ekvivalencia: ez szakszövegfordításban elérhető, míg a műfordító inkább csak optimális hasonlóságra törekedhet.

Mind a műfordítónak, mind a szakfordítónak be kell tartania a relevancia elvét, tehát figyelnie kell arra, hogy az elért kontextuális hatás arányos-e a feldolgozási erőfeszítéssel. Ehhez figyelembe kell vennie a célnyelvi olvasó kognitív környezetét. Természetesen a szakfordító dolga ebből a szempontból könnyebb: a feldolgozási erőfeszítés nagysága elsősorban a megfogalmazástól függ, az eltérő kognitív környezet szerepe jóval kisebb. Nem kell kulturális különbségeket áthidalnia, intertextuális utalásoknak utánajárnia, idegenítő és honosító stratégiák között választania.

Közös jellemző, hogy mind a szakfordítónak, mind a műfordítónak értékelnie és döntenie kell, hogy az adott fordítási helyzetben melyik lehetséges fordítási változat lesz optimálisan hasonló. (Ez az értékelési képesség az, amelyet Pym kompetencia-meghatározása a tulajdonképpeni fordítási kompetenciának tart.) A döntéshozatal

⁸ Gutt (1991) relevanciaelméleti megközelítése szerint nem lehetséges ekvivalencia a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg között, csak optimális hasonlóság, amelyet a relevancia elve határoz meg.

során mindkettőnek fel kell mérnie a potenciális olvasó kognitív környezetét. Ugyanakkor igaz, hogy az értékelés és döntés során figyelembe veendő tényezők eltérőek.⁹

Mind a szakfordítói, mind a műfordítói kompetencia fontos része a forrásnyelv, illetve a forrásnyelvi szöveg interferenciájának való ellenállás képessége, a fordításnyelv elkerülése, a monitor hatékony használata, a metalingvisztikai reflektáltság. Többek között ez a képesség különbözteti meg a hivatásos fordítót az amatőrtől.

Mind a két fordítási típusban fontos szerepe van a problémamegoldó képességnek, ugyanakkor a fordítói tapasztalat során megszerzett automatikus átváltás képességére is szükség van. Tehát mind a szakfordítónak, mind a műfordítónak képesnek kell lennie tudatosan és automatikusan is fordítási műveleteket végeznie. Az automatizáltság, ahogy erre Kappanyos (2013) rámutat, a műfordítói kompetenciához is szükséges. Mind a műfordító, mind a szakfordító ugyanazokat a műveleteket végzi, bár a műveletek gyakorisága eltérő (HELTAI 2008), és vannak olyan műveletek, amelyeket csak műfordításban találunk meg (például a kompenzáció).

Az egységes fordítási kompetencia mellett szóló érv az is, hogy a szak- és az irodalmi szövegek nem választhatók el egymástól mereven. A reklámszövegek például kettős funkciójúak: a referenciális, információközlő funkció mellett ugyanolyan fontos a felhívó funkció, amelynek teljesítéséhez irodalmi eszközöket is használnak (TORRESI 2010). Ugyanez érvényes a transzkreációra is, amely egyesek szerint műfordítói kompetenciát is igényel (KÓBOR – LEHMANN, 2018). Kovács (2018) szerint „a transzkreáció a marketing céllal megírt szövegek műfordítása”. Vannak további hibrid szövegek is, például művészeti témájú szakszövegek (UGRIN 2018). Az irodalmi fordításon belül is különbség van a vers- és a próza fordítás között (KAPPANYOS 2013). Egyes irodalmi műveknek (például a *Moby Dick*nek) vannak olyan részei, amelyek szakszövegnek tekinthetők. A népmesék fordítását a műfordításhoz sorolhatjuk, de nem igényli azt a nyelvi kreativitást, amit a versfordítás: a szokásos, regiszterspecifikus szókapcsolatok használatát feltételezi. Ha a műfordítói és szakfordítói kompetencia teljesen elkülönül, akkor azt kell feltételeznünk, hogy a hibrid szövegek fordítóinak két külön kompetenciával kell rendelkezniük.

A további tisztánlátás érdekében hasonlítsuk össze a PACTE kompetenciamodelljét azzal a műfordítás-kompetencia-modellel, amelyet a 2014-ben elindított Petra-E projekt keretében dolgoztak ki a műfordítás oktatásával foglalkozó európai egyetemek. Ebben a következő komponensek szerepelnek (PUSZTAI-VARGA 2018):

- (1) Transzfer kompetencia: a forrásszövegek megértése, fordítási problémák felismerése, fordítási stratégiákban való jártasság, célnyelvi szövegek létrehozása és a fordítás megindokolása.
- (2) Nyelvi kompetencia: forrásnyelvi és célnyelvi kompetencia, nyelvi variáció.
- (3) Szövegkompetencia: szövegek elemzése, irodalmi műfajokban való jártasság, a forrásszöveg stílusjegyeiben való jártasság, irodalmi technikák alkalmazása, stílusjegyeket tartalmazó célszövegek létrehozása és a szerkesztési ismeretek.

⁹ Klaudy (1994) szerint – mivel a fordítás során döntéseket kell hozni – a fordítás kreatív tevékenység. A modern szakfordításra ez egyre kevésbé érvényes.

- (4) Heurisztikus kompetencia: háttéranyag keresése (internet), használata, forrás-szövegek dokumentálása, szövegkiadások megkülönböztetése, kritikai apparátus alkalmazása.
- (5) Irodalmi-kulturális kompetencia: a forrásnyelvi, illetve a célnyelvi szöveg elhelyezkedése, a kultúraspecifikus elemek megértése, interkulturális készségek és intertextuális készségek.
- (6) Szakmai kompetencia: szakmai szervezetek ismerete, kiadók ismerete, irodalmi pályázati alapok ismerete, anyagi, etikai és jogi szempontok ismerete, aktuális fordítási szemléletek ismerete, kapcsolatépítési készségek és a didaktikus készségek.
- (7) Evaluatív kompetencia: evaluatív készségek, az értékelés típusainak megválasztása, fordítások összehasonlítása, a fordító szakmai képességeinek értékelése, önreflexió.
- (8) Kutatási kompetencia: kutatómódszertan és fordítási technikák ismerete, a fordítás elméletének ismerete, tudományos készségek, valamint a fordítástudomány elméleti rendszereinek ismerete.

A felsorolt kompetenciák közül a transzfer kompetencia lényegében megfelel a PACTE stratégiai kompetenciájának; a nyelvi kompetencia a bilingvális kompetenciának; a szövegkompetencia, bár a PACTE-modell nem emeli külön ki, beletartozik a bilingvális kompetenciába (ami nem csupán nyelvi kompetencia, hanem kommunikatív kompetencia mind a két nyelvben). A heurisztikus kompetencia jórészt azonos a PACTE instrumentális kompetenciájával, illetve az EMT-modellben szereplő információbányászó kompetenciával. Az irodalmi-kulturális kompetencia nem szerepel a PACTE és az EMT modelljében, a szakmai kompetenciának viszont megfelel a PACTE modelljében szereplő *fordításra vonatkozó ismeretek* komponens. Az evaluatív kompetencia nem szerepel külön a PACTE modelljében, de valószínű, hogy a stratégiai kompetencia lefedi ezt a területet. A *kutatási kompetencia* sem szerepel a PACTE-modellben, de az ezen belül felsorolt képességek nem specifikusak a műfordítási kompetencia szempontjából.

Úgy tűnik tehát, hogy a fordítási kompetencia összetevői jelentős mértékben ugyanazok a mű- és a szakfordításban, hiszen igazából csak az *irodalmi-kulturális kompetencia* az, amely a szakfordításban nem játszik szerepet. Ugyanakkor ha az egyes kompetenciák belső szerkezetét, tartalmát nézzük, akkor jelentősek a különbségek.

ÖSSZEGZÉS

A fordítói kompetencia ismert modelljei abból indulnak ki, hogy a fordítási kompetencia több összetevőből áll. Ezzel szemben Pym minimalista elképzelése szerint a fordítási kompetencia egyetlen összetevőre redukálható. A két felfogás között nincs ellentmondás: ha a fordítást kognitív folyamatként értelmezzük, akkor a fordítási kompetenciát szűkebben határozhatjuk meg; ha a fordítást társadalmi tevékenységként definiáljuk, akkor több összetevő tartozik hozzá. Ha a szűkebb meghatározást vesszük alapul, akkor beszélhetünk egységes fordítói kompetenciáról, amely mind

az irodalmi, mind a szakfordításra érvényes, és amelynek központi eleme az **értékelés** képessége, a különböző fordítási lehetőségek közötti **döntés** képessége. Az irodalmi fordításra vonatkozóan ezt Kappanyos így fogalmazza meg:

Nyilvánvaló, hogy a legkifinomultabb elmemunka, így az irodalmi fordító munkája is számos automatizmust foglal magában, tehát az R&A mechanizmusok folyamatosan jelen vannak benne, de ezeket egy sokkal magasabb szintű **értékelő–ellenőrző–mérlegelő mechanizmus** koordinálja (kiemelés tőlem). (KAPPANYOS 2013: 55)

Még részletesebben, gyakorlatilag Pym meghatározásával azonos módon fejt ki ugyanezt néhány oldallal lejjebb:

A célnyelvi kompetenciának egyrészt nagyfokú nyelvi kreativitásra van szüksége, hogy minél több, többé vagy kevésbé egyenértékű verzióból választhasson, másrészt pontos ítélőképességre, hogy ki tudja választani a legmegfelelőbb kompromisszumot, amely a célnyelvi konvenciók szerint elfogadhatóan megvalósítja a megcélzott formát, miközben a lehető legkevésbé távolodik el az eredeti szöveg tartalmi lefutásától. (KAPPANYOS 2013: 58)

Az értékelés, a választás (döntés) képessége a szakfordításhoz is szükséges, de más, gyakorlati tényezők (például a fordítási utasítás) alapján történik.

Közös fordítói kompetenciát feltételezhetünk annak alapján is, ha az értékelés és döntés képességéhez szükséges összetevőket nézzük: mind a szakfordításhoz, mind az irodalmi fordításhoz szükséges a nyelvi, az extralingvisztikai (tematikus), az instrumentális (eszköz-) és a stratégiai kompetencia, továbbá a fordítással kapcsolatos ismeretek. Ugyanakkor az egyes összetevők relatív fontossági sorrendje és belső struktúrája eltérő lehet, és lehetnek olyan komponensek, amelyek kizárólag vagy majdnem kizárólag az adott fordítási fajtára (irodalmi vs. szakfordítás) jellemzők.

Az utóbbi évek technológiai fejlődése következtében a szakfordítási/szakfordítói kompetencia fogalmához sorolnak sok olyan ismeretet és készséget, amelyek a kompetencia fogalmát a gyakorlat irányába terjesztik ki. A *fordítási kompetencia* alapjai változatlanok, míg a *fordítói kompetencia* fogalma változott. A technológiai fejlődés a műfordításhoz szükséges fordítási és fordítói kompetenciát lényegében nem érintette, az eszközhasználat kevésbé határozza meg, bár Urbán (2018) szerint a CAT-eszközök bizonyos mértékig a műfordításban is használhatók.

IRODALOM

- [1] Alves, Fabio, Gonçalves, José Luiz (2007). Modelling translator's competence: relevance and expertise under scrutiny. In Gambier, Y., Shlesinger, M., Stolze, R. (eds.) *Translation Studies: Doubts and Directions. Selected Papers from the IV Congress of the European Society for Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 41–55.
- [2] Blakemore, Diane (1992). *Understanding Utterances*. Oxford: Blackwell.

-
- [3] Dróth Júlia (2001). *Formatív értékelés a fordítás oktatásában*. Doktori disszertáció, Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- [4] Dróth Júlia (2017). Kutatási kérdések a fordítások értékelése témakörben. In Kóbor M., Csikai Zs. (szerk.) *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez*. Pécs: Kontraszt, pp. 289–302.
- [5] Dróth Júlia (szerk.) (2018). *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatás különböző szintjein*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- [6] EMT expert group 2009. Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competences_translators_en.pdf (Utolsó letöltés: 2019. április 9.).
- [7] Ericsson, K. Anders, Krampe, Ralf T., Tesch-Römer, Clemens (1993). The role of deliberate practice in the acquisition of expert performance. *Psychological Review* Vol 100 (3), Jul 1993, pp. 363–406.
- [8] Gál-Berey Tünde, Gényi András (2018). Speciális fordítói készségek és kompetenciák. In Dróth Júlia (szerk.) *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatás különböző szintjein*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, pp. 179–184.
- [9] Göpferich, Suzanne (2009). Towards a Model of Translation Competence and its Acquisition: The Longitudinal Study 'TransComp'. In Göpferich, Suzanne, Jakobsen, Arnt Lykke, Mees, Inger M. (eds.) *Behind the Mind: Methods, Models and Results in Translation Process Research*. Copenhagen Studies in Language, 37, Copenhagen: Samfundslitteratur, pp. 11–37.
- [10] Gutt, Ernst-August (1991). *Translation and relevance. Cognition and context*. Oxford: Blackwell.
- [11] Heltai Pál (2002a). Szakfordítás és irodalmi fordítás. In Dróth Júlia (szerk.) *Szaknyelvoktatás és szakfordítás 3. Tanulmányok a Szent István Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kutatásaiból*. Gödöllő: Szent István Egyetem, pp. 43–57.
- [12] Heltai Pál (2008). Lexikai átváltási műveletek irodalmi és szakfordításban. *Fordítástudomány* 10, 1, pp. 5–17.
- [13] Heltai Pál (2009). Minőségi szintek a fordításban. *Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája (2008. szeptember 26.) Előadások szövege*. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete, pp. 53–66.
- [14] Heltai Pál (2012). Az ekvivalencia kérdései mű- és szakfordításban. In Dróth J. (szerk.) *Szaknyelvoktatás és szakfordítás. Tanulmányok a Szent István Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kutatásaiból*. Gödöllő: Szent István Egyetem, pp. 7–20.

-
- [15] Heltai Pál (1999). Minimális fordítás. *Fordítástudomány* 1, 2, pp. 22–32.
- [16] Heltai Pál (2018). Fordításnyelv irodalmi és szakfordításban. In Robin Edina, Zachar Viktor (szerk.) *Fordítástudomány ma és holnap*. Budapest: L'Harmattan, pp. 91–110.
- [17] Heltai, Pál (2002b). The Influence of Socio-Physiological Factors on Translating Ability. In Dróth Júlia (szerk.) *Szaknyelvoktatás és szakfordítás 3. Tanulmányok a Szent István Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kutatásaiból*. Gödöllő: Szent István Egyetem, pp 169–74.
- [18] Holz-Mänttari, Jutta (1984). *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- [19] Horváth Géza (2018). A műfordításról dióhéjban. Gondolatok és gyakorlati példák a műfordítás oktathatósága kapcsán. In Dróth Júlia (szerk.) *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatás különböző szintjein*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, pp. 71–92.
- [20] Horváth Ildikó (szerk.) (2015). *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
<https://petra-e.sites.uu.nl/wp-content/uploads/sites/29/2016/06/HU.pdf>.
- [21] K. Papp É., Tagai Cs. (2017). *Ipar és kézművesség a fordítás területén*. Elhangzott: Fordításoktatási szakmai nap. Budapest: KGRE, 2017. február 10.
- [22] K. Papp Éva: Milyen fordítókra van szükség az iparszerű fordításhoz, illetve a reklámszövegek és marketinganyagok kreatív adaptációjához? In Dróth Júlia (szerk.) *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatás különböző szintjein*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, pp. 175–178.
- [23] Kappanyos András (2013). *Bajuszbögre, lefordítatlan. Műfordítás, adaptáció, kulturális transzfer*. Akadémiai doktori értekezés.
- [24] Kappanyos András (2015). *Bajuszbögre, lefordítatlan. Műfordítás, adaptáció, kulturális transzfer*. Budapest: Balassi Kiadó.
- [25] Kiraly, Don (2000). *A Social Constructivist Approach to Translator Education. Empowerment from Theory to Practice*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- [26] Klaudy Kinga (1994). *Bevezetés a fordítás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- [27] Kóbor Márta, Csikai Zsuzsanna (2017). *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez*. Pécs: Kontraszt.
- [28] Kóbor Márta, Lehmann Magdolna (2017). „Minden szinten szinte minden”. Fordításoktatás alap- és mesterképzésben, valamint a szakirányú továbbképzés keretei között. In Kóbor M., Csikai Zs. (szerk.) *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez*. Pécs: Kontraszt, pp. 19–34.

- [29] Kovács Tímea (2018). Transzkreáció, copywriting, szoftverlokalizáció: fogalmi meghatározások. In Dróth Júlia (szerk.) 2018. *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatás különböző szintjein*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, pp. 157–166.
- [30] Lesznyák Márta (2008). *Studies in the Development of Translation Competence*. Doktori disszertáció, Pécs: Pécsi Egyetem.
- [31] Lesznyák Márta (2020). A fordítói kompetencia empirikus kutatásának eredményei. Plenáris előadás a Miskolci Egyetem BTK Modern Filológiai Intézete, a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete, az MTA Miskolci Területi Bizottságának Nyelvtudományi Munkabizottsága által rendezett, *A fordítói kompetenciaterkép dinamikus megújulása a XXI. század elején* című konferencián. 2020. január 27.
- [32] Malmkjær, Kirsten (2009). What is translation competence? *Revue française de linguistique appliquée* 2009/1 (Vol. XIV), pp. 121–134.
- [33] Marcus, Solomon (1977). *A nyelvi szépség matematikája*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- [34] Mossop, Brian (2006). Has Computerization Changed Translation? *Meta* 51/4, pp. 787–793, <http://doi.org/10.7202/014342ar>.
- [35] PACTE (2003). Building a Translation Competence Model. In Alves, Fabio (ed.) *Triangulating Translation: Perspectives in process oriented research*, Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, pp. 43–66.
- [36] Pusztai-Varga Ildikó (2018). Élet ÉS fordítás: műfordítói kompetencia régen és ma. *Fordítástudomány* 20, 1, pp. 36–47.
- [37] Pym, Anthony (2003). Redefining translation competence in an electronic age. In defence of a minimalist approach. *Meta* XLVIII, 4, pp. 481–497. https://www.researchgate.net/publication/271176114_Redefining_Translation_Competence_in_an_Electronic_Age_In_Defence_of_a_Minimalist_Approach (Utolsó megtekintés: 2020. 01. 07.).
- [38] Reiss, Katharina (1986). *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Max Hueber.
- [39] Robinson, Douglas (1997). *Becoming a Translator: An Introduction to the Theory and Practice of Translation*, London: Routledge.
- [40] Schleiermacher, Friedrich (1813/1963). *Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens*. Hg. von Hans Joachim Störig, Stuttgart, 1963, <http://users.unimi.it/dililefi/costazza/programmi/2006-07/Schleiermacher.pdf>.
- [41] Sperber, D., Wilson, D. (1986). *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.

-
- [42] Torresi, Ira (2010). *Translating Promotional and Advertising Texts*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- [43] Ugrin Zsuzsa (2018). Vonzások és választások: társadalomtudományi, gazdasági és műszaki szövegműfajok a multidiszciplináris szakfordítóképzésben. In Dróth Júlia (szerk.) *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatás különböző szintjein*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, pp. 35–46.
- [44] Urbán Miklós (2018). Mondatok és szegmensek – kreativitás és CAT-használat. In Dróth Júlia (szerk.) *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatás különböző szintjein*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, pp. 167–174.
- [45] Wagner Veronika (2018). Kontrollcsoport, avagy: Hogyan segíti a SZOFT a tagjai fejlődését? In Dróth Júlia (szerk.) *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatás különböző szintjein*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, pp. 185–190.